

АВТОРСЬКА ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ “БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У ПСИХОЛОГІЇ”

Валентина ПОДШИВАЛКІНА

Copyright © 2004

Актуальність розробки курсу пов'язана з потребою забезпечити готовність випускників психологічних факультетів до аналізу різноманіття напрямків життєтворчості людей та з організацією їхніх розвиткових впливів на перебіг подій у суспільстві. Крім того, сучасний ринок праці ставить високі вимоги до особистісної системи знань, активності та професійної майстерності психологів. Даний курс призначений для *студентів психологічних факультетів університетів*. Водночас він може бути корисним також студентам інших гуманітарних факультетів (соціологам, економістам, філологам, менеджерам та ін.).

Структурно-змістова організація авторського курсу ґрунтувалася на врахуванні різноманітності наявних у психології концепцій і поглядів, варіативності його тематичного освітнього наповнення. Загалом він зорієнтований на формування умінь користуватися біографічним методом, а також норм і навичок самоспостереження і самоаналізу, підготовки і проведення біографічного інтерв'ю; забезпечення надійності та валідності біографічної інформації; користування стандартами аналізу та інтерпретації біографічних даних.

Інноваційний характер пропонованого курсу пов'язаний також із тим, що передбачається вивчення та обговорення інформаційних сторінок з кожної теми, самостійна підготовка і презентація студентами власної інформаційної сторінки однієї з тем, особистісних життєписів, самостійне проведення біографічних інтерв'ю, здійснення аналізу та інтерпретації отриманих результатів.

Авторський курс заснований на знаннях, отриманих студентами після вивчення дисциплін “Загальна психологія”, “Психологія особистості”, “Вікова психологія”, “Соціальна психологія”, “Психодіагностика”, “Психологія часу” та ін. Під час опанування його освітнім змістом передбачене виконання студентами самостійних домашніх завдань, вони готують реферати, обговорюють теоретичні і практичні проблеми використання біографічного методу у психології на семінарських заняттях, відпрацьовують уміння, норми і навички роботи з біографічним методом у форматі психологічних практикумів.

Тема 1. Історія й основні напрямки біографічних досліджень.

Визначення і джерела біографічного методу в науці: клінічний метод і психобіографічні схеми у психіатрії; традиція використання біографічного матеріалу в історіографії; літературознавча традиція. Біографічний метод у психології.

Тема 2. Особисте життя як проблема.

Задоволення чи незадоволення життям. С. Московісі про індивідуальні “траєкторії” соціального життя. Цілісність особистості та способи її життя. Повнокровність та інтенсивність життя особистості. Проблеми індивідуального життя і життєвої стратегії.

Тема 3. Час у житті людини.

Проблема психологічного часу. Тимчасова регуляція. Потенційний час і реальний актуальний час. Життєві критерії організації часу суб'єктом. Особистість

як організатор життєвої динаміки, життєвого шляху.

Генетична теорія особистості та ідеї якісної зміни і розвитку особистості у процесі життя (П. Жане, Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейн і Л. С. Виготський). Ціннісне ставлення до життя. Організація людиною часу свого життя. Типи регуляції часу (за В.І. Ковальовим), співвідношення суб'єктивного й об'єктивного часу.

Життєві перспективи особистості й організація часу. Проблеми тимчасової чи життєвої перспективи (К. Левін, Л. Франк, І. Наттін, Р. Кастенбаум та ін.). Психологічна перспектива як свідоме, уявне передбачення і прогнозування майбутнього. Особистісна перспектива як настанова на майбутнє (готовність до труднощів у майбутньому, до невизначеності тощо). Життєві перспективи особистості, їхня дальність, надійність.

Б. Г. Ананьєв про трудову діяльність як умову і форму прояву зрілості особистості.

Тема 4. Життєвий шлях людини.

Хронологізація життя. Життєвий шлях як ланцюжок фаз життя. Концепція когорт як взаємовідношення історичного розвитку і життєвого шляху. Психологія поколінь і життєвого шляху М. Колі.

Тричленний розподіл життєвого шляху на фази підготовки, зайнятості і виходу на пенсію. Поняття нормальної трудової біографії, варіанти трудових кар'єр з частковою (вторинною), багато-зайнятністю чи переривчастою зайнятністю (приклади перфорованих материнством професійних кар'єр жінок).

Тема 5. Життєва історія, історія життя, біографія.

“Історія життя” як реконструйована послідовність значущих подій. Біографія як виробництво чи концептуалізації безперервності життєвого шляху. Я-концепція і біографія.

Повсякденна і біографічна свідомість. Біографія як поле психологічної інформації. Біографічні події. Життєві обста-

вини. Багатофазність життєвого шляху людини. Структура життєвого досвіду. Функції біографій.

Тема 6. Життєвий шлях і біографія.

Індивідуальний спосіб життя. Подія як момент життя та його фази. Біографічні події та їх різновиди: подія довкілля, учинок-подія, подія-враження. Біографії як історія статусів, ролей, суспільних відносин особистості, різноманітних видів діяльності. Послідовність фаз розвитку особистості як тимчасова структура життєвого шляху.

Тема 7. Типологія життєвих описів.

Повсякденна і біографічна складові свідомості у життєзреалізуванні людини. Типологія біографічних розповідей: тематизовані і нетематизовані розповіді.

Концепція “когнітивних фігур автобіографічного спонтанно-імпровізованого розповідання” Ф. Шютца. Оповідач (автор), реальний чи потенційний читач, адресат тексту чи співрозмовник, треті особи (близькі чи далекі). Проблема цензури.

Конструкція біографії (автобіографії). Життєпис як лінійна наступність подій. Умовні фігури біографічного оповідання та їхній анонімний характер. Аналіз фігур умовчання. Приховання фактів, реакцій на них, та їх оцінка. Моральна структура оповідань.

Літературні біографії.

Тема 8. Збір біографічного матеріалу.

Класифікація джерел біографічного матеріалу і типів біографічного оповідання. Оцінка вірогідності біографічних матеріалів: історіографічний підхід. Методологічна триангуляція. Техніки біографічних опитувань.

Тема 9. Аналіз та інтерпретація біографічного матеріалу.

Підходи, засновані на аналізі тексту. Методи аналізу біографій: метод ілюстрації, метод аналізу змісту, статистичний метод, типологічний метод, метод дослідження семантичних полів, наративний аналіз.

Наративне біографічне інтерв'ю, оповідання, наративні правила, наративна компетентність, аналіз змісту.

Сфери застосування біографічного методу у психології, його переваги й обмеження.

Тематика практичних занять:

Розробка інструментарію та схем біографічного інтерв'ю і його обговорення в групі.

Обговорення у групі результатів домашнього завдання "Особиста автобіографія".

Техніки біографічних опитувань та їх апробація у групі.

Обговорення в групі домашнього завдання "Життєпис особистості".

Обробка та інтерпретація життєписів.

Основна література

1. Біографічний метод / Под ред. Е. Мещеркиной, В. Семенов.- М., ИСАН, 1994
2. Коржикова Е.Ю. Методика "Психологическая автобиография" в психодиагностике жизненных ситуаций. Методическое пособие. - К., 1994.
3. Нуркова В. Свершонное продолжается: Психология автобиографической памяти личности. - М., 2000.
4. Жизненный путь и профессиональная карьера специалиста / Под ред. В.И.Подшивалкиной. - К., 1997.

Додаткова література:

1. Абульханова-Славская К.А. Диалектика человеческой жизни. - М.: Наука, 1977.
2. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. - М.: Наука, 1991.
3. Альшевська Н.Ю. Кар'єра як соціальний феномен: сутність, ознаки, технології побудови // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2000. - № 2.
4. Альмодовар Ж.П. Рассказ о жизни и индивидуальная траектория: сопоставление масштабов анализа // Вопросы социологии. - 1992. - Т. 1. - №1.
5. Анянцев Б.Г. О проблемах современного человекознания. - М., 1977.
6. Бургос М. История жизни. Рассказывание и поиск себя // Вопросы социологии. - 1992. - Т.1. - № 2.
7. Бабенко С.С. Неформальное общество: стратегии жизненного успеха в трансформирующемся обществе // Вісник Харківського Національного Університету. - 2001. - Серія 511.
8. Бевзенко Л. Смысл жизненного успеха: социально-культурологический контекст // Социология: теория, методы, маркетинг. - 2000. - №12.
9. Биографический метод в социологии: история, методология, практика. - М., 1993.
10. Биографический метод в изучение постсоциалистических обществ / Под ред. Воронкова В. и Здравомысловой Е. - СПб., 1997.
11. Блок М. Ремесло историка, или Апология истории. - М.: Наука, 1986. - Гл. 3.
12. Бурдые П. Биографическая иллюзия // Интеракция, интервью, интерпретация. - 2002. - №1.
13. Вардоманский А.П. Аксиобиографическая методика // Социологические исследования. - 1991. - №7.
14. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение личности. - К.: Наукова думка, 1984.
15. Головаха Е.И. Критерии продуктивности жизни / Жизнь как творчество. - К., 1985.
16. Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности. - К., 1984.
17. Голофаст В. Многообразие биографических повествований // Социологический журнал. - 1995. - №1.
18. Жизненные стратегии граждан Донбасса: Переходное состояние (социологическое исследование) / Под общ. ред. Заболотного В.П. - Донецк, 2000.

19. Жизненный путь личности / Под ред. Л.В. Сохань. - К., 1987.
20. Жизнь как творчество (социально-психологический анализ) / Под ред. Сохань Л.В. - К., 1985.
21. Журавлев В.Ф. Нарративное интервью в биографических исследованиях // Социология: методология, методы, математические модели. - 1993-1994. - № 3-4.
22. Знаков В.В. Самооценка правдивости и понимание субъектом честности // Психологический журнал. - 1993. - №5.
23. Комозин А.Н. Трудовая карьера с позиций жизненного цикла // Социологические исследования. - 1990. - № 1.
24. Кон И.И. Жизненный путь как предмет междисциплинарного исследования // Социологическая психология. - М., 1999.
25. Кочетов Г.М. Механизмы процесса профессионализации. - Томск: 1975.
26. Кошуков А.А. Портрет современного госслужащего: установки и стереотипы // Вісник Харківського Національного Університету. - 2000. -Серія 462.
27. Крыштановская О. Трансформация старой номенклатуры в новую российскую элиту // Общественные науки и современность. - 1995. - №1.
28. Лукашевич М.П. Социология кар'єри. - К., 1999.
29. Life Lines и другие новые методы психологии жизненного пути / Общ. ред. А.А. Кроника. - М., 1993
30. Маховская О., Бургос М. Пути социализации детей российских эмигрантов во Франции сквозь призму "историй жизни" // Психологический журнал. - 2001. - № 4.
31. Мещеркина Е.Ю. Жизненный путь и биография: преемственность социологических категорий // Социологические исследования. - 2002. - №7.
32. Мещеркина Е.Ю. Как стать баронессой // Интеракция, интервью, интерпретация. - 2002. - №1.
33. Молл Е. Управленческая карьера в России // Проблемы теории и практики управления. - 1996. - № 6.
34. Нуркова В.В. Автобиографическая память как проблема психологического исследования // Психологический журнал. - 1996. - № 2.
35. Нуркова В.В. Проблема истинности автобиографических воспоминаний в процессе судопроизводства // Психологический журнал. - 1998. - № 5.
36. Принцип развития в психологии. - М., 1978.
37. Психология жизненного успеха (опыт социально-психологического анализа преодоления критических ситуаций) / Под. ред. Сохань Л.В. - К. 1995.
38. Резник Ю.М., Смирнов Е.А. Жизненные стратегии личности. - М., 2002.
39. Рыбников Н.А. Биографический метод. - М., 1918.
40. Рыбников Н.А. Автобиографии рабочих и их изучение. - М., 1930.
41. Рустин М. Размышления по поводу поворота к биограммам в социальных науках // Интеракция, интервью, интерпретация. - 2002. - №1.
42. Рикер П. Время и рассказ. Т. 1. Интрига и исторический рассказ. - М., СПб.: Университетская книга, 1998.
43. Соколова Е.Т., Бурлакова Н.С. К обоснованию метода диалогического анализа случая // Вопросы психологии. - 1997. - № 2.
44. Саблина Л.С. Автобиография как метод изучения личности преступника / Психологическое изучение личности преступника. Сб. науч. трудов. / Отв. ред. Рагинов А.Р. - М., 1976.
45. Серегина И.Н. Профессиональная карьера // Социологические исследования. 1999. №4.
46. Скокова Л. Флоріан Знанецький: автобіографічний метод у соціології // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 1998. - № 6.
47. Аркел С. Работа: люди рассказывают о своей каждодневной работе. М., 1978.
48. Филонов Л.Б., Давыдов В.И. Психологические приемы допроса обвиняемого // Вопросы психологии. - 1996. - №6.
49. Цветаева Н.Н. Биографический дискурс советской эпохи // Социологический журнал. - 1999. - № 1-2.
50. Чирикова А. Женщина директор в деловой и частной жизни // Интеракция, интервью, интерпретация. - 2002. - №1.
51. Шевчук О.А. Методологические аспекты изучения нетрадиционных каналов трудоустройства в трансформирующемся обществе / Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. - Випуск 6-7. - Одеса, 2000.
52. Штейнберг И. Русское чудо: локальные и семейные сети взаимоподдержки и их трансформация // Неформальная экономика. Россия и мир / Под ред. Шанина Т. - М., 1999.
53. Ярская-Смирнова Е. Социальные изменения и мобилизация ресурсов: жизненные истории российских инвалидов // Интеракция, интервью, интерпретация. - 2002. - №1.

Надійшла до редакції 13.03.2004.